

АКАДЕМИК НИКОЛА ПОПОВ С НОВА ВИСОКОСЪДЪРЖАТЕЛНА КНИГА

Академик Никола Попов е един от най-известните български учени-икономисти. Повече от половин век той се занимава с научна работа в областта на икономическата теория и практика и с новата си книга¹ продължава своето значимо научно дело. Местоработата му е преди всичко в най-голямото и най-престижното висше училище у нас – СУ “Св. Климент Охридски”. Там получава всичките си научни степени и звания – до професор включително. Много поколения студенти в този университет са слушали неговите лекции по теория на икономиката или което е същото – по политическа икономия.

Особено силна и характерна черта на неговото научно творчество е оригиналността на проблематиката, с която се занимава като учен – стоково-паричните отношения в икономиката изобщо и особено и преди всичко със стоково-паричните отношения при социалистическата система, вкл. и у нас.

Той твърде рано стига до извода, че при социализма - и в България, и в другите тогавашни социалистически страни, се подценяват и пренебрегват тези отношения, което всъщност означава, че се надценява ролята на народностопанското планиране. Според акад. Попов в такъв тип икономика се прави това, което казва планът, а не онова, което изисква законът за стойността и стоково-паричните отношения изобщо. В интерес на истината той е прав, най-малкото защото в тогавашната практика на тези държави продукцията на селското стопанство се плащаше реално много по-ниско от нейната стойност. И колкото и да е чудно, селскостопанският сектор в тяхната икономика получаваше по-малко средства от реалната стойност на продукцията. Секторът беше големият източник на средства за индустриализацията на социалистическите страни. Грубо и неточно казано, напредналите капиталистически държави са получавали средства за своята индустриализация преди всичко от колониите и полуколониите си. А при нас липсата на колонии се замества в съответна степен от селското стопанство. По-късно пък се засилиха обратните преразпределения – от индустрията към селското стопанство.

Смелите критики на Никола Попов срещу тези преразпределения от селското стопанство към индустрията и от селото към града, а и

¹ *Никола Попов*. Русия в усилията за икономически възход. С.: “Вулкан⁴”, 2009, 399 с.

обратното, дразнеха тогавашните власти, вследствие на което те прибягнаха до груби репресии спрямо него - уволнение от университета и забрана да осъществява преподавателска дейност. Тезите на Никола Попов имаха и поддръжници, особено от състава на Софийския университет, които повече или по-малко споделиха неговата съдба.

Смятам, че подобни действия, които съвсем не бяха единични случаи и в другите университети в България, а също и в системата на БАН, би трябвало да са поучителни и за сегашния ни министър на финансите и зам.-председател на Министерския съвет г-н Симеон Дянков. БАН никога не е била послушна и огъваща се организация за изпълнение на антинаучни политико-идеологически поръчки. Казвам това, защото ми се струва, че грубият натиск за закриване на БАН далеч не е заради научна безрезултатност на Академията, а по идеологическа пристрастност. А що се отнася до БАН, то тя в цялото си досегашно 140-годишно съществуване и развитие е била винаги на научна висота и уважавана институция от академиите или академичните формации на другите страни. Недопустимо е един министър, при това зам.-председател на Министерския съвет, да дава оценки за научната дейност на БАН не от гледна точка на обективните резултати и критерии, а според личните си пристрастия. Още повече, когато тези пристрастия са изключени от резултатите на международния одит за научната дейност на БАН. Одит, извършен от 40 чуждестранни учени от престижните научни организации от страните на ЕС, който даде много висока обобщаваща оценка за резултатите от цялостната научната дейност на БАН. Това не дава никакви основания нито за рушенето, нито за закриване на Академията - напротив, нужно е не да се съкрати, а да се увеличи нейното финансиране. Освен това тази оценка за БАН е истинско основание и за гордост, че при мизерните средства, които ѝ се предоставят, тя все пак постига впечатляващо много.

Един от най-ярките показатели и свидетелства за мащабността на научното дело на акад. Никола Попов е фактът, че досега той е написал и публикувал, ако не ме лъже паметта, над двадесет монографии по солидни социално-икономически проблеми и освен това има над 600 публикации. Ето това е научно могъщество от количествена гледна точка. А от качествена гледна точка е третирали, изяснили и решили много проблеми от областта на науката за икономиката и им е дал блестящи, възхитителни решения!

Въпреки официалните твърдения, че стоково-пазарните отношения при социалистическата икономика трябва последователно и все повече да се ограничават и изчезват, той доказва обратното – необходимо е те все повече да се използват, за да служат на развитието. Акад. Никола Попов аргументирано отстояваше разбирането си, че чрез стоково паричните отношения съответно се формират интересите на участниците в икономическата дейност, което води до по-големи постиже-

ния и по-конкурентоспособно развитие. Стоково-паричните, стойностните отношения между индивидите и между стопанските организации и отрасловите структури в страната могат да съществено да допринесат за формирането на нужните интереси и потискането на нежеланите такива. По този път академик Никола Попов стигна до разбирането, че една икономика е толкова по-висококачествена, колкото повече нейното устройство възбужда и формира по-силни интереси за творчество, новаторство и развитие. Ще рече, по-конкурентноспособна и продуктивна е онази икономика, която е устроена така, че тласка максимално колкото се може по-голяма част от хората в нея да работят творчески, да иновират максимално продуктивно.

От тези свои позиции и виждания Никола Попов критикуваше слабите стимули за развитие в бившите социалистически страни-членки на Съвета за икономическа взаимопомощ. Все от такива позиции той се интересуваше и активно изучаваше и изследваше икономиката и икономическото развитие на Китай. Така че, ако трябва обобщено да отговорим на въпроса с каква икономическа проблематика се занимаваше и занимава акад. Н. Попов, можем да посочим две основни области – изучаване на ролята и възможностите за използване в името на напредъка на стоково-паричните отношения в икономиката и изследване на развитието на отделни страни. Вече казахме кой беше ориентирът му за стоково-паричните отношения.

Сега е нужно да стане ясно кой му беше ориентирът при подбора на страните, чието икономическо развитие изследва. Никола Попов е направил правилен от научна гледна точка избор на критерия, по който да намери страната или страните за изследване. Верен на подхода си, той разбира, че критерият трябва да бъде онова, което, от една страна, е крайно важно за развитието, но се влияе в максимална степен от качествата на човека, от заредеността му с интереси да използва възможностите за развитие, които имат страните. Защото, що се отнася до причините на развитието, то те зависят в най-голяма степен от самия него. Днес човекът не може така лесно и просто да мести границите на държавата си и да увеличава населението и териториите си. Това далеч не зависи само и главно от него. Това не е въпрос на желание, а предполага войни, които при сегашните условия трудно могат да бъдат с предизвестен край. Ето защо и най-силните страни в света съвсем не могат да се разпореждат безопасно например с местонахождението и размера на територията на други държави. От една страна, това условие или предпоставка на развитието днес е доста твърдо и устойчиво определено в международен план, но от друга, всяка територия може да се използва и най-умно и ефективно, и най-неефективно. В най-голяма степен това зависи от хората, които я населяват и от социално-икономическата система, която са си избрали. Затова територията на държавите е важен показател

за избор на страна за изследване. Подобно е положението и с броя на населението. И то е даденост, която не се изменя нито лесно, нито бързо. По-важно е не толкова да изменяш броя на населението си, а да го използваш творчески. В този смисъл при избора на страните за изследване Никола Попов се спира на Китай, тъй като има най-многобройно население, както и на Русия, защото е с най-голяма държавна територия в света. И естествено не само затова. Но то изглежда главното.

Понеже тук става дума за Русия и по-точно за книгата на акад. Н. Попов за тази страна, трябва специално да се подчертае, че той прави изследването си и неутрално, и обективно, *но все пак от доброжелателни изходи позиции*. Това личи още от заглавието на книгата "Русия в усилията за икономически възход", която е структурирана в 11 глави.

Важна особеност в развитието на Русия от края на миналия век е, че тя смени икономическия си строй - отказа се от социалистическата система и се върна към капиталистическата. Това има решаващо значение за нейното сегашно и бъдещо развитие, защото доста дълго време страната трябва да преустройва икономиката си. *Това преустройство още не е завършено. Нещо повече, Русия изгуби за осъществяване на самия преход, за лутане при търсенето на тази негова разновидност, която да използва и доразвива*. Акад. Попов смята, че изборът ѝ още не е завършил. С изобилни данни той показва, че и при предишната система Русия *не беше постигнала модерна индустриализация; не бяха осигурени високи и свръхвисоки технологични производства, тъй като наред с действията за тяхното възможно най-бързо създаване тя влагаше много усилия за гарантиране на суровинната си и енергийната си база*. Затова и отрасловата структура на руската икономика далеч не е като американската, японската, английската, или даже германската и френската. Освен това незавършена остава и системата за подготовка на висококвалифицирани кадри. Разрушени са и не само не са възстановени, но и не са развити по съвременните критерии производството и използването на научни кадри от световна величина. Така че Русия изразходва огромно време, за да устои на разрухата при прехода. Въпреки усилията нещата в тази област още не са напълно стабилизирани и окончателно решени, макар че отскоро страната все повече се стабилизира. Този процес обаче все пак не е напълно завършил.

Вследствие на всичко това Русия тепърва трябва да създаде такива стоково-парични отношения, които да породят у хората, а също и у стопанските и други организации силни и дръзки интереси за творчество. Без това тя не би могла да овладее тази огромна територия и да оползотвори неизчерпаемите си ресурси. Без създаването на условия, които да генерират у хората такива интереси, проблемите на страната няма да се решат правилно.

Тъй като Русия е държавата с най-голяма територия в света, е важно, вниманието да се насочи към нейното развитие. Но интерес представлява, поне през последните един-два века, и крайно неспокойната ѝ история, която преминава през големи превратности. Затова акад. Попов започва изложението в книгата си именно с нея – тази особеност, като подчертава: “Да се пише книга за развитието на народното стопанство на Русия, се оказва задача невероятно трудна. Причината, продължава той, е не само защото това е страна с най-голяма територия в света и с най-дългогодишна история на нейното съществуване, а главно в изявяваните неимоверно големи превратности в политико-икономическото ѝ развитие”(с. 17).

Превратностите в руската история я правят не само интересна, а и много сложна за обобщения. Те обаче са и изключително важни за българското развитие и българската история поради историческата ни свързаност с Русия. Първо, поради славянската и териториалната ни близост. Второ, поради предприетата и успешно завършена от Русия война срещу Турция - специално за освобождението на родината ни от петвековното иго. Трето, поради участието ни в световната социалистическа система под егидата на Русия (във формата ѝ на Съветски съюз). Четвърто, защото България, след като се откъсна от тази сфера на влияние и премина към Европейския съюз, определено има интерес да поддържа добри, приятелски отношения с Русия. Затова не може да не ни интересуват живо нещата, които стават в тази страна, камо ли да се конфронтираме с нея независимо от сегашната ни принадлежност към Европейския съюз и НАТО. Още повече, че те самите търсят помирение и добри отношения с Русия. За това за нас е и интересно, и важно състоянието на руското икономическо развитие. Основният отговор, който дава акад. Попов на въпроса какво е руското икономическо развитие през изминалите години на поврат, е устременост към бързо и всеобщо развитие на нейната икономика, но при нерешени фундаментални проблеми, от които зависи международната конкурентоспособност на това развитие.

Първият такъв въпрос, който естествено възниква при преход към друг тип икономика, е открива ли Русия някакъв нов тип икономика, която да е най-конкурентоспособен за в бъдеще. Отговорът на този въпрос е отрицателен - Русия не се заема с това и не го прави.

Вторият въпрос е тогава какъв модел избира тя за развитието си? Отговорът е – възприема един от двата известни основни икономически модели, които съществуват сега, а именно – държавно капиталистическия, а не частнокапиталистическия. Мисля, че акад. Попов убедително посочва, че това едва ли е най-добрият избор. Аргументът му е, че практиката показва, че частнокапиталистическите предприятия са по-заинтересувани от ускорено и конкурентоспособно развитите от държавните. И е прав!

Третият въпрос е към каква отраслова структура на икономиката се ориентира нова Русия? Тя все още не може да превъзмогне по-голямото предпочитание към суровинната си и енергийна сигурност и независимост. Няма спор, че тази сигурност е много важна. *Но определено се вижда, че свръхважен е и въпросът за високостепенната преработка на суровините, материалите и енергията. Същевременно е нужен и невероятен размах на многостепенните обработки – всяка суровина и материал трябва да се преработва по хоризонтала и вертикала многократно, докато се стигне до свършени крайни продукти и услуги.*

Четвъртият въпрос е към каква технологичност се ориентира Русия досега и сега? Отговорът е – към използването на доста известни технологии и към не най-високи степени на преработка. Делът на уникалните технологии все още е нисък. И неизбежно се налага да се преминава ускорено към оригиналните, високите и свръхвисоките технологии. При такава постановка определено възниква въпросът дали се отделя нужното внимание на създаването на оригиналните технологии? Което ще рече, че в Русия трябва да се изгради система за намиране, номиниране и налагане на талантите и насочването им към области, в които да изграждат моделите на съвременните технологии. Страната има опит в това отношение: академградоците – закритите научни бази за открития, изобретения, изнамирания и т.н., По всичко изглежда, че за Русия това е жизнено необходимо – свършена технологичност.

Като следва тези и още много други верни направления, Русия ще докаже, че правилно е поела пътя на голямото преустройство. Същевременно са нужни и други промени. По-добре е страната да преработва огромна част от суровините и материалите си, а да внася храни, лекарства, облекло и т.н. На това трябва да се обърне специално внимание. Необходимо е Русия за кратко време да се научи да произвежда масовите потребителски стоки в огромни количества, както се прави в Китай.

Не е работа на акад. Попов и още повече на мен като рецензент конкретно и подробно да говорим, пишем и умуваме по конкретиките и в назованите, и в неназованите области. Нужно е само да се посочат направленията.

Те, руснаците, не ги ли знаят? *Знаят ги разбира се! Тогава защо трябва да им ги напомняме? Защото ги подценяват.* А подценяването трябва да се премахне в техния подход. И ми се струва, че те вече непрекъснато показват, че го правят – последователно на основата на осъзнаването се активизират все повече и по-конкретно в правилната насока, ограничавайки проявите на разруха и хаотизация в страната.

Що се отнася до изложението на акад. Попов в неговата книга, то е по-общо и обобщаващо, без много конкретни разшифровки, с такт и елегантност. Тук обаче рецензентът директно употребява неказани от автора конкретизации, а също и интерпретации на текста на книгата с оглед да подпомогне читателя в по-дълбокото ѝ разбиране, и за тези конкретизациите и интерпретациите носи своята лична отговорност.

Така или иначе, книгата на акад. Н. Попов остава крупен, дълбоко научен труд, който е своеобразен научен документ на епохата на прехода в Русия.

Чл.-кор. проф. Веселин Никифоров